

Mirosław Wasilewski, Anna Wasilewska

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Źródła informacji dotyczących wdrażania innowacji w przedsiębiorstwach przemysłu rolno-spożywczego¹

Wstęp

Pojęcie „źródło” oznacza początek. Określane jest jako punkt wyjścia czegoś, miejsce, w którym coś się zaczyna, z którego coś pochodzi [*Mały słownik języka polskiego* 1989, s. 1027]. Również każdej innowacji można przypisać określone źródło, czyli miejsce, w którym została zainicjowana, pomysł, który stał się inspiracją, oraz przyczyny wywołujące określone zjawisko [Janasz, Kozioł 2007, s. 27]. Według Pomykalskiego [2003, s. 25–27], źródłem innowacji jest wszystko, co inspiruje człowieka do zmian. Może nim być grupa społeczno-zawodowa (inżynierowie), instytucja lub organizacja, a w zakresie innowacyjności technologicznych konkurencja na rynku, przymus administracyjno-prawny, konieczność przestrzegania norm środowiska naturalnego, działalność spółek innowacyjno-wdrożeniowych, szkół wyższych [Marciniak 2010, s. 32]. W literaturze przedmiotu wymienianych jest wiele źródeł innowacji, sklasyfikowanych według różnych kryteriów. Wszystkie klasyfikacje można sprowadzić do wspólnego mianownika, dzieląc źródła innowacji na wewnętrzne i zewnętrzne [Janasz, Kozioł 2007, s. 28]. Źródła wewnętrzne (endogeniczne) pochodzą z wewnątrz podmiotu (przedsiębiorstwa) [Penc 1999, s. 163–164]. Są to przede wszystkim prace własnego zaplecza badawczo-rozwojowego w postaci laboratoriów i działów konstrukcyjno-technologicznych. Zaliczane są tu także projekty wynalazcze i racjonalizatorskie, usprawnienia organizacji produkcji i metod pracy zgłaszane przez pracowników przedsiębiorstwa. Wewnętrzne źródła informacji są bardzo korzystne dla przedsiębiorstw. Korzyści z nich płynące są wielostronne i mają charakter kumulatywny, a gromadzenie się nawet drobnych usprawnień daje efekt synergiczny.

¹ Praca naukowa finansowana ze środków budżetowych na naukę w latach 2010–2012 jako projekt badawczy MNiSW nr N N 115 180939.

Drugą grupę źródeł informacji w zakresie działalności innowacyjnej stanowią źródła zewnętrzne (egzogoniczne). Korzystanie z nich umożliwia przedsiębiorstwom szybkie podnoszenie poziomu technologicznego produkcji, unowocześnianie technologii oraz uzyskanie w stosunkowo krótkim czasie nowych rozwiązań [Janasz, Koziół 2007, s. 28]. Do zewnętrznych źródeł informacji zaliczane są wyniki prac zaplecza badawczo-rozwojowego w przedsiębiorstwach i instytucjach zajmujących się transferem wiedzy, licencje i know-how zakupione lub uzyskane od innych przedsiębiorstw, zakup maszyn i urządzeń, wspólne przedsięwzięcia naukowe oraz wymiana pracowników w celu dzielenia się doświadczeniami i szkoleń [Janasz, Koziół 2007, s. 29]. Zewnętrzne źródła informacji dzielą się na krajowe i zagraniczne. Według Marciniaka [2010, s. 32], w krajach dużych i średnich podstawę rozwoju innowacyjności powinny stanowić źródła krajowe², natomiast źródła zagraniczne, czyli import osiągnięć naukowo-technicznych, powinny odgrywać rolę uzupełniającą.

W literaturze przedmiotu funkcjonuje podział źródeł innowacji, jaki przedstawił Drucker [1992, s. 68]. Cztery spośród nich znajdują się wewnątrz każdej organizacji i są dostrzegane przez wszystkich pracowników. Należą do nich nieoczekiwane powodzenie lub niepowodzenie, nieoczekiwane zdarzenie wewnętrzne, niezgodności między rzeczywistością a wyobrażeniami o niej, innowacje wynikające z potrzeb procesu, zaskakujące dla wszystkich zmiany w strukturze przemysłu i rynku. Trzy kolejne źródła, klasyfikowane jako zewnętrzne, wiążą się ze zmianami w otoczeniu przedsiębiorstwa. Są to zmiany demograficzne, zmiany w postrzeganiu, nastrojach, wartościach oraz nowa wiedza. Źródła innowacji rozpatrywane są również z punktu widzenia tego, czy pierwotne jest powstanie nowego rozwiązania, dla którego poszukiwane jest zastosowanie w produkcji, czy też na początku występuje potrzeba zmian, dla których szukane jest rozwiązanie. Wyróżnia się więc źródła popytowe i podażowe [Cygan 2001, s. 77]. Zgodnie z koncepcją podażową, innowacje są bezpośrednio zdeterminowane przez rozwój nauki i techniki i stanowią efekt badań naukowych. Powstałe wówczas wynalazki służą za podstawę innowacji autonomicznych, tzn. takich, które nie są wynikiem poszukiwania rozwiązań, na które istniało wcześniej zapotrzebowanie konsumentów, czy producentów. Źródłem innowacji podażowych mogą być również tzw. okazje techniczne, czyli możliwości wynikające z wewnętrznej dynamiki procesów, jakie dokonują się w gospodarce oraz ich ciągłych udoskonaleń. Przykładem tego typu działalności jest koncepcja kaizen,

² Wyjątkowym krajem pod tym względem jest Japonia, w której w latach 1945–1980 podstawę rozwoju innowacyjności stanowiły osiągnięcia naukowo-techniczne pochodzące z importu [Drucker 1989, za Marciniak 2010, s. 32].

oznaczająca nieustanne doskonalenie i usprawnienia³. Według podaźowych źródeł informacji, występuje dwuetapowa sekwencja: odkrycie lub wynalazek, a następnie innowacja [Marciniak 2010, s. 34]. W koncepcji popytowej, źródłem są m.in. potrzeby rynku, produkcji, ochrona środowiska naturalnego, obronność, prestiż, bezpieczeństwo i higiena pracy.

Cel i metody badań

W opracowaniu określono wykorzystywane źródła informacji dotyczące działalności innowacyjnej w przedsiębiorstwach przemysłu rolno-spożywczego. Wykorzystano podział źródeł informacji o innowacjach na cztery grupy przyjęte przez GUS, w których wyróżniono źródła wewnętrzne, rynkowe, źródła z sektora publicznego oraz ogólne.

Do uzyskania danych źródłowych wykorzystano kwestionariusz ankiety. Badania przeprowadzono w 60 przedsiębiorstwach innowacyjnych⁴, publikujących sprawozdania finansowe w Monitorze Polskim B lub Monitorze Spółdzielczym, spośród których 32 zajmuje się wytwarzaniem wyrobów mleczarskich, 16 produkcją, przetwórstwem i konserwowaniem mięsa i wyrobów z mięsa, 12 świadczy usługi z zakresu wytwarzania produktów przemiału zbóż, skrobi i wyrobów skrobiowych oraz przetwórstwa owoców i warzyw. Badania przeprowadzono w 2011 roku, a udzielone odpowiedzi dotyczyły działalności przedsiębiorstw w latach 2005–2009. Wyniki badań przedstawiono w grupach w zależności od branży, w jakiej działa jednostka oraz rodzaju prowadzonej działalności. Spośród badanych przedsiębiorstw 23 prowadziły działalność produkcyjną, 4 produkcyjno-usługową, 10 produkcyjno-usługowo-handlową, a 23 produkcyjno-handlową.

Wyniki badań

W tabeli 1 przedstawiono źródła działalności innowacyjnej w przedsiębiorstwach przemysłu rolno-spożywczego. Najczęściej wymienianym przez zarządzających źródłem informacji była kadra kierownicza, gdyż wskazywało na nią

³ Masaaki [2007, s. 33] uważa, że zarówno innowacyjność, pojmowana jako wielkie inwestycje w nową technologię i/lub sprzęt, czyli znaczące udoskonalenia istniejącego stanu, jak i kaizen – niewielkie udoskonalenia, są potrzebne, aby firma mogła przetrwać i rozwijać się.

⁴ Przedsiębiorstwo innowacyjne to takie, które w badanym okresie wprowadziło na rynek przynajmniej jedną innowację techniczną w postaci nowego lub istotnie ulepszanego produktu, bądź nowego lub istotnie ulepszanego procesu technologicznego.

Tabela 1

Źródła informacji dotyczącej działalności innowacyjnej

Lp.	Rodzaj źródła informacji	[%] odpowiedzi*
1.	Wewnętrzne źródła informacji:	
a)	własne zaplecze badawczo-rozwojowe	20,0
b)	kadra kierownicza	81,7
c)	pracownicy działu produkcji, sprzedaży, marketingu	63,3
d)	inne przedsiębiorstwa należące do grupy	11,7
2.	Rynkowe źródła informacji:	
a)	dostawcy urządzeń, materiałów, surowców, oprogramowania	70,0
b)	odbiorcy produktów poprzez specjalne wymagania w zakresie warunków dostaw i transportu oraz produkcji	51,7
c)	konkurenci i inne przedsiębiorstwa prowadzące ten sam rodzaj działalności	40,0
d)	firmy doradcze, konsultanci, laboratoria komercyjne i prywatne instytucje prowadzące działalność B+R	16,7
3.	Źródła informacji z sektora publicznego:	
a)	szkoły wyższe	28,3
b)	państwowe instytuty badawcze	23,3
c)	zagraniczne instytucje naukowe	0,0
4.	Ogólne źródła informacji:	
a)	konferencje, targi, wystawy	75,0
b)	literatura branżowa i czasopisma	76,7
c)	regulacje publiczne dotyczące środowiska naturalnego, bezpieczeństwa	15,0
d)	stowarzyszenia zawodowe, organizacje branżowe, izby handlowe i stowarzyszenia	31,7

* Badani zarządzający przedsiębiorstwami mieli możliwość zaznaczania co najmniej jednej odpowiedzi na dane pytanie, dlatego też przedstawione wyniki należy rozumieć jako „procent wskazań” na daną odpowiedź.

Źródło: Opracowanie własne.

średnio 81,7% respondentów. Dla 75–76,7% przedsiębiorstw źródłem informacji w zakresie działalności innowacyjnej była literatura branżowa i czasopisma oraz konferencje, targi i wystawy. Wśród źródeł rynkowych innowacji najczęściej (70%) przedsiębiorstw wskazało dostawców urządzeń, materiałów, surowców i oprogramowań.

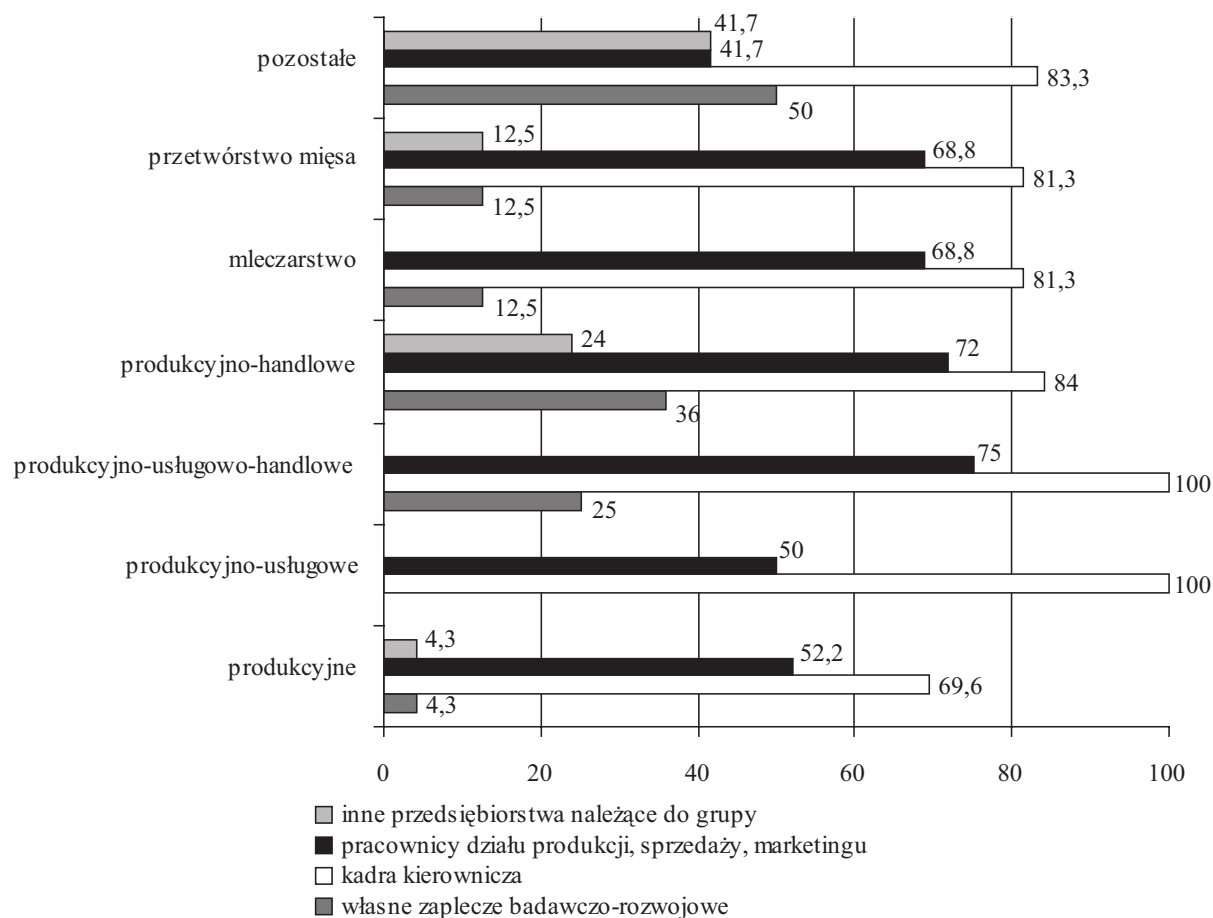
Najmniejsze znaczenie dla działalności innowacyjnej miały informacje pochodzące od innych przedsiębiorstw należących do grupy (11,7% wskazań). Wynika to w większości przypadków z braku przynależności badanych przedsiębiorstw do grup kapitałowych. Z badanej grupy przedsiębiorstw jedynie 15%

respondentów jako źródło informacji dotyczącej działalności innowacyjnej wskazywało na regulacje publiczne dotyczące środowiska naturalnego i bezpieczeństwa, co może wynikać z braku jednoznacznych przepisów w tym względzie i konieczności ich respektowania. Dla 16,7% przedsiębiorstw źródłem informacji były firmy doradcze, konsultanci, laboratoria komercyjne i prywatne instytucje prowadzące działalność B+R.

Stosunkowo niewielką liczbę wskazań odnotowano w przypadku źródeł informacji z sektora publicznego. Na szkoły wyższe wskazało 28,3% zarządzających, natomiast na państwowe instytuty badawcze 23,3%. W badanych przedsiębiorstwach źródeł informacji nie stanowiły zagraniczne instytuty naukowe. Z badań wynika [Gabryś 2008, s. 7–10], że jedynie około 57% ośrodków naukowych w Polsce podjęło współpracę z przedsiębiorstwami. Zarówno w przypadku ośrodków naukowych, jak i przedsiębiorstw kluczową barierą utrudniającą współpracę okazał się przepływ informacji między tymi środowiskami. Na czynnik ten wskazało 35% przedstawicieli środowiska naukowego i 45% przedstawicieli ze środowiska biznesu. Według naukowców, kolejnymi barierami są brak zainteresowania współpracą ze strony przedsiębiorstw oraz odpowiedniego systemu zachęt ze strony państwa (po 20%). W przypadku przedsiębiorstw na drugim miejscu (17%) wskazano finansową nieopłacalność współpracy. Istotną kwestią (11%) blokującą współpracę jest nieznanostwo przez naukowców realiów biznesu.

Znaczenie poszczególnych źródeł informacji było zróżnicowane w zależności od rodzaju prowadzonej działalności oraz od branży, w której działa przedsiębiorstwo. Spośród wewnętrznych źródeł informacji największe znaczenie w przypadku każdej z badanych grup przedsiębiorstw ma kadra kierownicza (rys. 1). Na jej znaczenie, w zależności od grupy, wskazywało od 69,6 do 100% przedsiębiorstw. Kolejnym, według liczby wskazań, źródłem informacji byli pracownicy działu produkcji, sprzedaży i marketingu. Ich znaczenie w tworzeniu innowacji było największe w przedsiębiorstwach handlowych, gdyż wskazało na nie 75% przedsiębiorstw. Najmniejsze znaczenie to źródło miało w przedsiębiorstwach pozostałych, tj. tych z branży przetwórstwo zbóż oraz przetwórstwo owoców i warzyw. Na ich znaczenie wskazywało 41,7% zarządzających przedsiębiorstwami. W pozostałych jednostkach na znaczenie tego źródła wskazywało od 50 do 75% zarządzających.

Na rysunku 2 przedstawiono rynkowe źródła informacji dotyczące działalności innowacyjnej. Wśród nich, z wyjątkiem przedsiębiorstw produkcyjno-usługowo-handlowych, największe znaczenie mieli dostawcy urządzeń, materiałów, surowców i oprogramowania. W spółkach produkcyjno-usługowych na to źródło wskazało 100% zarządzających. Równocześnie dla 25% z nich źródłem informacji dla działalności innowacyjnej byli odbiorcy produktów stawiający specjalne wymagania dotyczące warunków dostaw i transportu oraz produkcji.

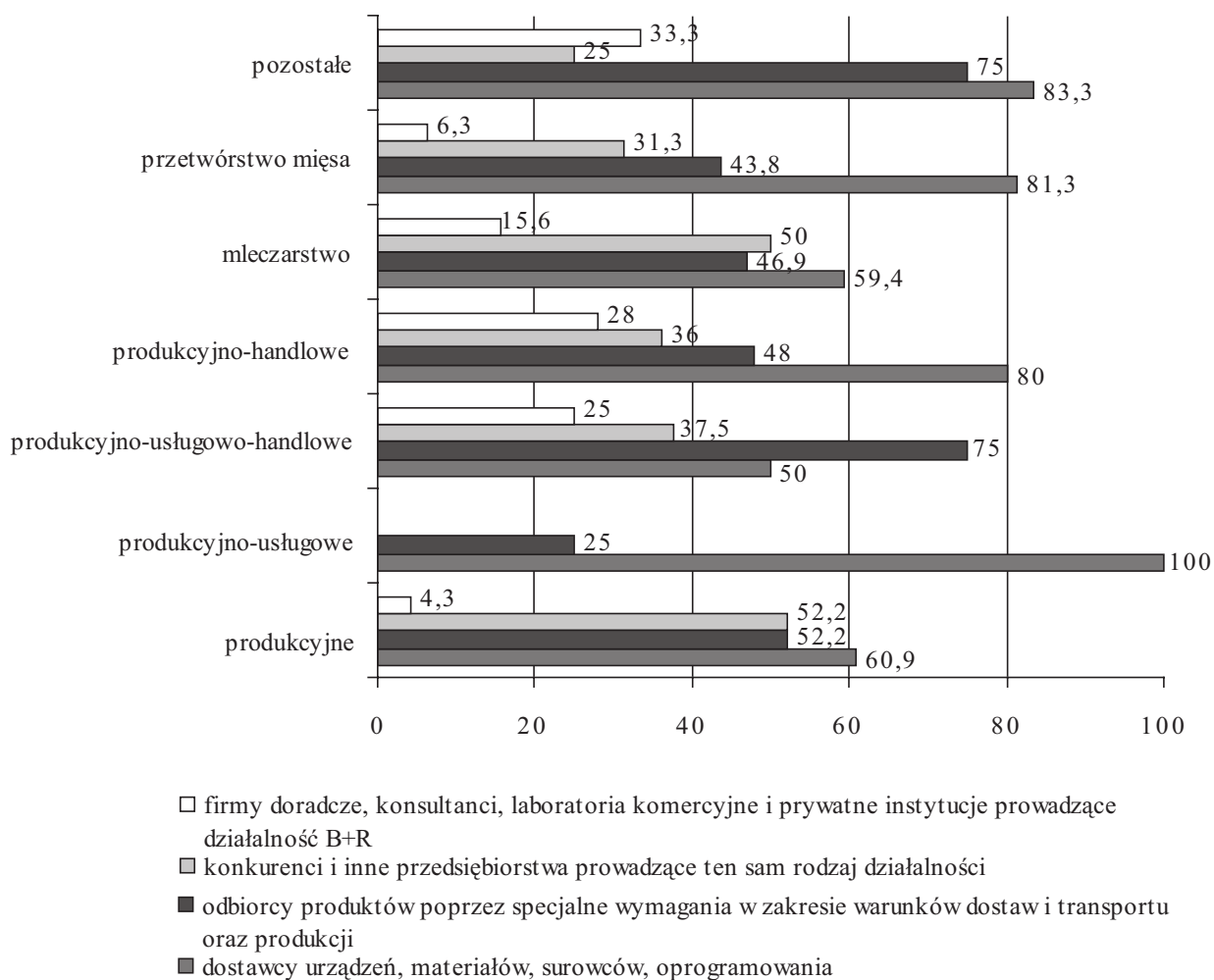
Rysunek 1

Wewnętrzne źródła informacji dotyczącej działalności innowacyjnej [%]

Źródło: Opracowanie własne.

W 52,2% przedsiębiorstw produkcyjnych za źródło informacji dotyczących innowacji uważano dostawców urządzeń, materiałów, surowców, oprogramowania, odbiorców produktów oraz konkurentów i inne przedsiębiorstwa prowadzące ten sam rodzaj działalności. Niewielka część spółek prowadzących ten rodzaj działalności (4,3%) jako źródło informacji o działalności innowacyjnej wskazywała firmy doradcze, konsultantów, laboratoria komercyjne i prywatne instytucje prowadzące działalność B+R.

W przypadku przedsiębiorstw produkcyjno-usługowo-handlowych wiodącym źródłem informacji o działalności innowacyjnej byli odbiorcy produktów, którzy oddziaływali na przedsiębiorstwa przez specjalne wymagania w zakresie warunków dostaw i transportu oraz produkcji. W 50% przedsiębiorstw jako źródło informacji wskazano dostawców urządzeń, materiałów, surowców i oprogramowania. W przypadku 37,5% przedsiębiorstw przyczyną działań innowacyjnych byli konkurenci i inne przedsiębiorstwa prowadzące ten sam rodzaj dzia-

Rysunek 2

Rynkowe źródła informacji dotyczącej działalności innowacyjnej

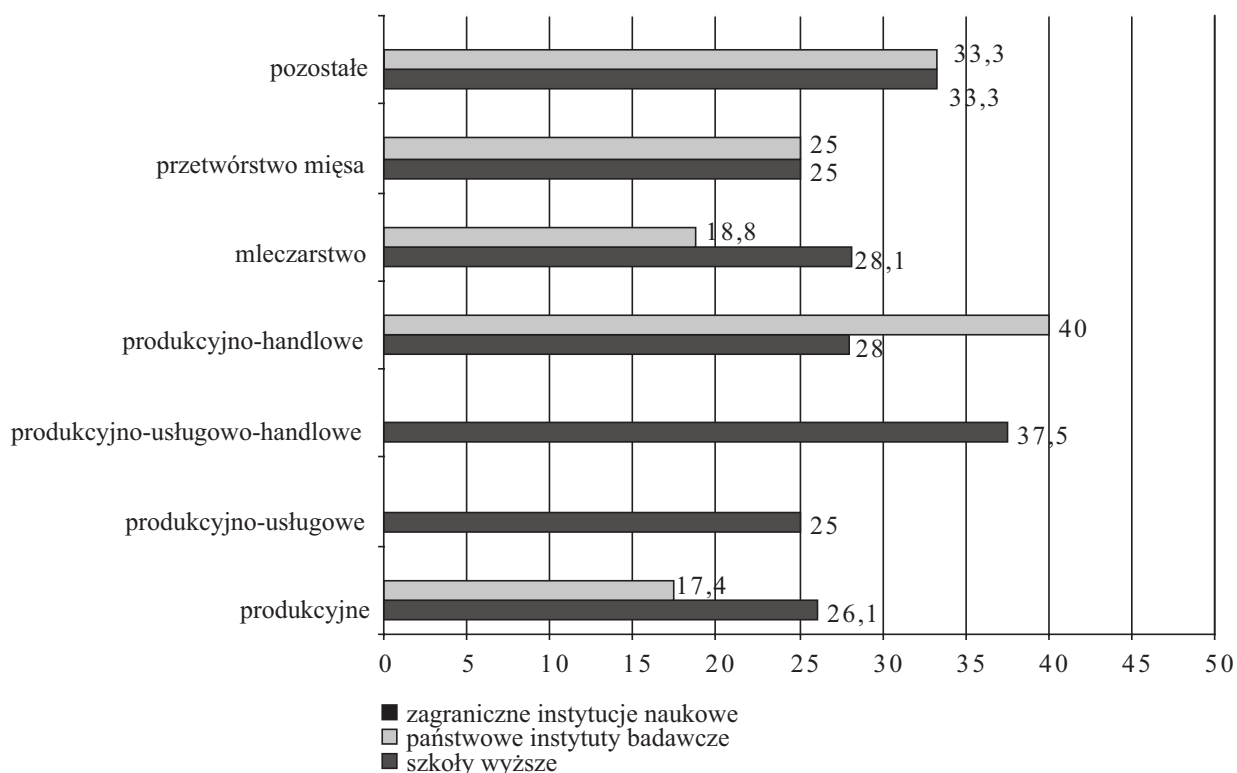
Źródło: Opracowanie własne.

łałości. W przypadku 25% przedsiębiorstw z tej grupy, zarządzający wskazali firmy doradcze, konsultantów, laboratoria komercyjne i prywatne instytucje prowadzące działalność B+R. W przedsiębiorstwach produkcyjno-handlowych podstawowym dla przedsiębiorstw (80% wskazań) źródłem informacji o działalności innowacyjnej byli dostawcy urządzeń, materiałów, surowców i oprogramowania. Pozostałe źródła wskazało od 28 do 48% zarządzających spółkami.

Znaczenie poszczególnych rynkowych źródeł informacji o działalności innowacyjnej było zróżnicowane w zależności od branży, w jakiej działa przedsiębiorstwo. W przedsiębiorstwach przetwórstwa mleka dla 5,6% z nich znaczenie miały jednostki doradcze, konsultanci, laboratoria komercyjne i prywatne instytucje prowadzące działalność B+R. Na pozostałe źródła rynkowe wskazało od 46,9 do 59,4% przedsiębiorstw przetwórstwa mleka. Zarządzający przedsiębior-

stwami przetwórstwa mięsa jako przyczynę działalności innowacyjnej w 81,3% wskazali na informacje pochodzące od dostawców urządzeń, materiałów, surowców i oprogramowania. Najmniejsze znaczenie dla tej grupy przedsiębiorstw (6,3%) miały informacje udzielane przez jednostki doradcze, konsultantów, laboratoria komercyjne i prywatne instytucje prowadzące działalność B+R. Na pozostałe źródła informacji wskazało 31,3–43,8% przedsiębiorstw. W grupie przedsiębiorstw z pozostałych branż za wiodące źródło informacji dotyczącej działalności innowacyjnej uważani są dostawcy urządzeń, materiałów, surowców i oprogramowania. Wskazało na nich 83,3% spółek. W najmniejszej liczbie przedsiębiorstw (25%) jako przyczynę działalności innowacyjnej wskazano konkurencję i inne przedsiębiorstwa prowadzące ten sam rodzaj działalności.

Na rysunku 3 przedstawiono źródła informacji z sektora publicznego dotyczące działalności innowacyjnej. Podstawowym źródłem informacji z sektora publicznego, z wyjątkiem przedsiębiorstw produkcyjno-handlowych, były szkoły wyższe. Stanowiły one jedyne źródło informacji dla przedsiębiorstw produkcyjno-usługowych oraz produkcyjno-usługowo-handlowych. Wśród zarządzających przedsiębiorstwami produkcyjnymi 26,1% wskazywało na duże znaczenie

Rysunek 3

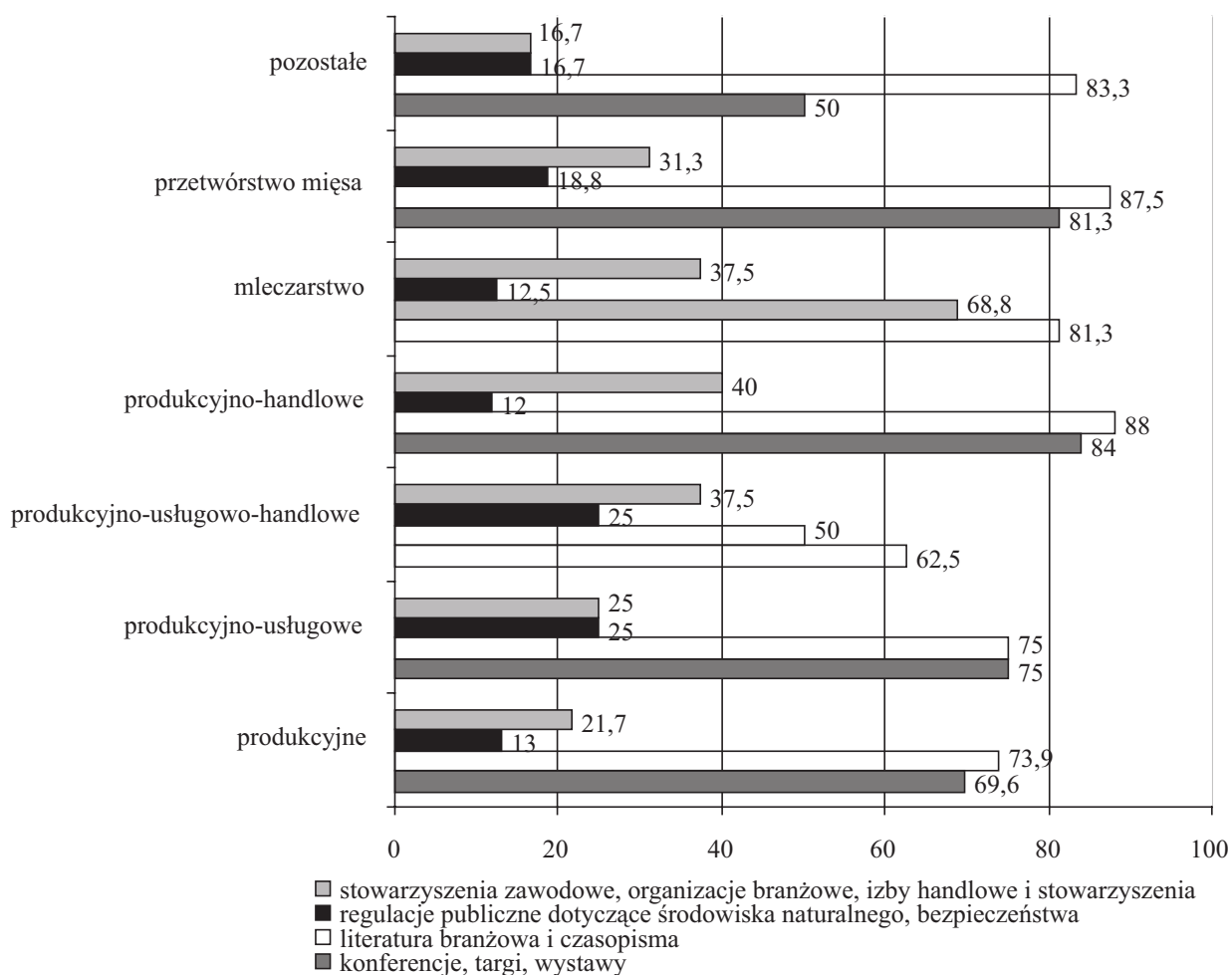
Źródła informacji z sektora publicznego dotyczące działalności innowacyjnej [%]

Źródło: Opracowanie własne.

szkół wyższych, a 17,4% na państwowe instytuty badawcze. Większość (40%) zarządzających przedsiębiorstwami produkcyjno-handlowymi podkreślała wagę w tym zakresie państwowych instytutów badawczych, natomiast 28% wskazało na szkoły wyższe.

Dla spółek z pozostałych branż oraz przedsiębiorstw zajmujących się przetwórstwem mięsa źródłem informacji dotyczącej działalności innowacyjnej były zarówno szkoły wyższe, jak i państwowe instytuty badawcze (odpowiednio po 33,3 oraz 25% odpowiedzi). W przypadku przedsiębiorstw zajmujących się przetwórstwem mleka, w 28,1% z nich wskazywano na rolę szkół wyższych, natomiast w 18,8% instytutów badawczych.

Spośród ogólnych źródeł informacji dotyczących działalności innowacyjnej, najczęściej wskazywane były konferencje, targi i wystawy oraz literatura branżowa i czasopisma (rys. 4). Ich największe znaczenie podkreślali zarządzający

Rysunek 4

Ogólne źródła informacji z sektora publicznego dotyczącej działalności innowacyjnej [%]

Źródło: Opracowanie własne.

przedsiębiorstwami handlowymi, gdyż na źródła te wskazało 84–88% z nich. W najmniejszym stopniu ze źródeł tych korzystali menedżerowie przedsiębiorstw produkcyjno-usługowo-handlowych. Na znaczenie w tym zakresie stowarzyszeń zawodowych, organizacji branżowych, izb handlowych wskazywano w większym zakresie w przedsiębiorstwach produkcyjno-usługowo-handlowych oraz produkcyjno-handlowych (37,5–40%). W najmniejszym stopniu przyczyną działalności innowacyjnej były regulacje publiczne, dotyczące środowiska naturalnego i bezpieczeństwa.

Zróżnicowane znaczenie miały poszczególne źródła informacji dotyczące działalności innowacyjnej w zależności od branży, w jakiej działa przedsiębiorstwo. Zarządzający przedsiębiorstwami zajmującymi się przetwórstwem mleka w 81,3% wskazywali na wagę w tym zakresie konferencji, targów i wystaw, a 68,8% zarządzających korzystało z literatury branżowej i czasopism. Źródła te miały znaczenie dla 81,3–87,5% menedżerów przedsiębiorstw zajmujących się przetwórstwem mięsa. Największe zróżnicowanie wystąpiło w tym zakresie w przedsiębiorstwach pozostałych branż, gdyż w 83,3% z nich uzyskiwano wiedzę dotyczącą innowacji z literatury branżowej i czasopism, natomiast jedynie dla połowy z nich znaczenie miały konferencje, targi i wystawy. Stowarzyszenia zawodowe, organizacje branżowe, izby handlowe i stowarzyszenia stanowiły źródło informacji dotyczącej działalności innowacyjnej dla 16,7–37,5% zarządzających przedsiębiorstwami badanych grup. Na źródło to wskazywało najwięcej spośród przedsiębiorstw przetwórstwa mleka. Najmniejsze znaczenie jako źródło informacji dotyczące działalności innowacyjnej miały regulacje publiczne dotyczące środowiska naturalnego i bezpieczeństwa 12,5–18,8% spółek, przede wszystkim działających w zakresie przetwórstwa mięsa.

Wnioski

W opracowaniu określono wykorzystywane źródła informacji dotyczące działalności innowacyjnej przedsiębiorstw przemysłu rolno-spożywczego. Na podstawie przeprowadzonych analiz sformułowano następujące wnioski:

1. W przedsiębiorstwach źródła informacji dotyczących działalności innowacyjnej były zróżnicowane. Dominującym wewnętrznym źródłem w tym zakresie jest wiedza kadry kierowniczej, natomiast z obszaru rynkowego dostawcy. Znaczenie kadry kierowniczej pod tym względem było szczególnie widoczne w przedsiębiorstwach produkcyjno-usługowych oraz produkcyjno-usługowo-handlowych, natomiast najmniejsze znaczenie dotyczyło przedsiębiorstw mleczarskich i przetwórstwa mięsa.

2. Dostawcy jako źródło informacji o innowacjach byli wymieniani głównie w przypadku przedsiębiorstw produkcyjno-usługowych oraz przetwórstwa mięsa. W najmniejszym zakresie źródło to wykorzystywano w przedsiębiorstwach produkcyjno-usługowo-handlowych. Znaczenie konkurentów w tym zakresie było największe w przedsiębiorstwach produkcyjnych. W przypadku informacji z pozostałych źródeł wykorzystywano głównie konferencje, targi oraz branżową literaturę.
3. Szkoły wyższe jako źródło informacji o innowacyjności w największym stopniu wykorzystywano w przedsiębiorstwach produkcyjno-usługowo-handlowych, natomiast z badań państwowych instytucji badawczych korzystały głównie przedsiębiorstwa produkcyjno-handlowe. Konferencje i targi jako źródło informacji o innowacjach wykorzystywane były zwłaszcza w przedsiębiorstwach produkcyjno-handlowych oraz na zbliżonym poziomie w mleczarskich i przetwórstwa mięsa. Stosunkowo niewielkie znaczenie w tym zakresie miały organizacje branżowe i stowarzyszenia zawodowe.

Literatura

- CYGAN Z. (red.): *Nowoczesne działania innowacyjne przedsiębiorstw*. Wydawnictwo WSE-I, Warszawa 2001.
- DRUCKER P.F.: *Innowacja i przedsiębiorczość. Praktyka i zasady*. PWN, Warszawa 1992.
- GABRYŚ A.: *Najlepsze praktyki w zakresie współpracy ośrodków naukowych i biznesu przy wykorzystaniu środków z UE*. Fundacja Aurea Mediocritas, Warszawa 2008.
- JANASZ W., KOZIOŁ K.: *Determinanty działalności innowacyjnej przedsiębiorstw*. PWN, Warszawa 2007.
- Mały słownik języka polskiego*. PWN, Warszawa 1989.
- MARCINIAK S.: *Innowacyjność i konkurencyjność gospodarki*. Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010.
- MASAAKI I.: *Kaizen. Klucz do konkurencyjnego sukcesu Japonii*. Wydawnictwo MT Biznes, Warszawa 2007.
- PENC J.: *Innowacje i zmiany w firmie. Transformacja i sterowanie rozwojem przedsiębiorstwa*. Placet, Warszawa 1999.
- POMYKALSKI A.: *Zarządzanie i planowanie marketingowe*. PWN, Warszawa 2003.

The Source of Information Concerning Conducted Innovation of Farm and Food Enterprises

Abstract

The elaborations established the source of information, which was used during the implementation of innovation in farm and food enterprises. In

researched companies the source of information was different in these range. The main internal source was the knowledge of management, while from the market range – suppliers. The importance of management in these aspect was noticeable especially in production and service companies, as well as in production, service and trade enterprises. The suppliers as a main source of information dominated in production and services companies and meat processing enterprises. These source of information was not so important in production, service and trade enterprises. The importance of contractors in these range was the highest in production enterprises. Universities as a source of innovations information was used to the large extend by production, service and trade enterprises, while conference and exhibitions by production and service companies.